

Тавҳиднинг қисмлари, турлари ва таърифи | Ақийда дарслари (274-дарс)

19:00 / 22 апрель 520

Қуръон ва Суннат уламолари наздида тавҳиднинг қисмлари

Тавҳид уч қисмдан иборатдир:

Сифатлар тавҳиди, рубубият тавҳиди ва улуҳият тавҳиди.

Улуҳият тавҳидининг ўзи яна иккига бўлинади:

Исбот ва маърифатдаги тавҳид ҳамда талаб ва қасддаги тавҳид.

Бу қисмларнинг батафсил баёни, иншааллоҳ, кейинги бобларда келади.

Мутакаллимлар оммаси наздида тавҳиднинг турлари

Билингки, тавҳид уч турга бўлинади:

1. Мавжудликнинг воғиблигини фақат Аллоҳда чеклаш.
2. Холиқликни ёлғиз Аллоҳда чеклаш.
3. Маъбудлик ҳаққини ёлғиз Аллоҳда чеклаш.

Ашъарийнинг наздида тавхиднинг турлари

Билингки, тавхиднинг уч даражаси бор:

Биринчиси – Зотнинг тавҳиди. У Муқаддас зотнинг нафси каби идроқдан ташқаридир.

Иккинчиси – сифатлар тавҳиди. Бу барча қудрат Аллоҳнинг шомил қудрати ичига ғарқ бўлган, деб билмоқдир. Бошқа сифатлар ҳам шунга ўхшашдир.

Учинчиси – ишлар тавҳиди. Бу эса ўта ишончли илм или борлиқда Аллоҳдан ўзга таъсир этувчи йўқ, деб билмоқдир. (Маржоний, «Шарҳул Ақоидил Жалолий», 1-жилд, 252-бет.)

Тафтазоний наздида тавхиднинг таърифи

Тавҳид ҳақиқати – улуҳиятда ва унинг хусусиятларида (Аллоҳга) шерик йўқлигига эътиқод қилишдир.

Оlamнинг тадбирини қилиш, жисм ва руҳларни яратиш, ибодатга ҳақдорлик ва ўз-ўзидан қоим бўлганнинг (ўз-ўзидан мавжуд бўлганнинг) қадимлиги Аллоҳнинг Ўзигагина хос хусусиятларидан эканига аҳли Ислом ўртасида ҳеч бир хилоф йўқ. («Шарҳул Мақосид», 2-жилд, 64-бет).

Шубҳасиз, бу тавхиднинг хос турига қилинган таъриф бўлиб, у – улуҳият тавҳидидир. Бас, бу таърифда Аллоҳ таолонинг сифатларидан тўрттаси У Зотнинг улуҳияти ва маъбудияти (ибодатга сазоворлиги) хусусиятларидан деб саналмоқда.

1. Оlamнинг тадбири. Яъни Аллоҳ таоло осмону ердаги ҳамма ишнинг тадбирини қиласидир.
2. Жисмлар ва руҳларни ҳалқ қилиш – яратиш. Чунки Аллоҳ таоло ҳар бир нарсанинг холиқи – яратувчисидир. У Зот ҳар бир нарсага вакилдир.
3. Ибодатга ҳақдорлик.

دُونِيهٖ مِنْ يَكْدِعُونَ كَمَا وَأَبَقَ الْحَقُّ هُوَ اللَّهُ يَأْبَى ذَلِكَ

الْكَبِيرُ الْعَلِيُّ هُوَ اللَّهُ وَأَبَقَ الْبَطِلُ هُوَ

٦٢

«Чунки Аллоҳнинг Ўзигина ҳақдир, Ундан бошқа топинаётганлари эса ботилдир. Албатта, Аллоҳ Олийдир, Улуғдир» (Хаж сураси, 62-оят).

اللَّهُ إِلَّا إِلَهٌ لَا إِلَهٌ بَعْدُهُ فَأَعْلَمُ

«Бас, билгин: Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ» (Муҳаммад сураси, 19-оят).

4. Аллоҳ таолонинг ўз-ўзидан мавжудлиги.

الْقِيَوْمُ الْحَيُّ هُوَ إِلَّا إِلَهٌ لَا إِلَهٌ بَعْدُهُ

«Аллоҳ – Үндан ўзга илоҳ йўқ. У Ҳайй ва Қойюмдир» (Бақара сураси, 255-оят). Яна:

۲ ﴿ يُولَدُ وَلَمْ يَكُلْ لَمْ

«У туғмаган ва туғилмаган» (Ихлос сураси, 3-оят) ва:

وَالْآخِرُ الْأَوَّلُ هُوَ

«У Аввалдир, Охирдир...» (Ҳадид сураси, 3-оят).

Қуръони Каримда ушбу сифатлар билан далил келтириш хос хусусиятлар ва белгилар билан далил келтириш қабилидандир. Чунки Қуръони Каримда рубубият тавҳиди улуҳият тавҳидига ҳужжат қилингандир.

Мисол учун, Намл сурасида:

مَآءَ السَّمَاءِ مِنْ لَكُمْ وَأَنْزَلَ وَالْأَرْضَ السَّمَوَاتِ خَلَقَ أَمْ

٦٤ ﴿ ﻪـاـتـوـأـقـلـ ﻪـكـاـتـوـأـقـلـ بـرـهـنـكـمـ كـنـتـمـ إـنـ ﺹـدـقـيـنـ ﻰـ﴾

«Ёки осмонлару ерни яратган, сизларга осмондан сув туширган Зот(яхши)ми?.. «Агар ростгўй бўлсангиз, далилингизни келтиринг», дегин», дейилган (Намл сураси, 60-64-оятлар).

Ушбу оятларнинг беш жойида рубубият тавҳиди улуҳият тавҳидига далил қилинган. Аллоҳ таоло ҳар бир оятнинг охирида:

اللَّهُ مَعَ أَعْلَم

«Аллоҳ билан бирга бошқа илоҳ борми?!» деган.

Демак, асос улуҳият тавҳидидир. Бошқа сифатларнинг тавҳиди эса улуҳият тавҳидига далил сифатида келтирилгандир. Чунки келган ҳар бир расул ва набий:

غَيْرُهُ إِلَهٌ مِنْ لَكُمْ مَا أَنَّ اللَّهَ أَعْبُدُ وَأَنْتَ عَبْدٌ مِنْ قَوْمٍ

«Эй қавмим, Аллоҳга ибодат қилинглар. Сизлар учун Ундан ўзга илоҳ йўқ», деган (Аъроф сураси, 59-оят).

Сўнгра эса қолган сифатлар тавҳиди илиа улуҳият тавҳидига далил келтирғанлар.

Ақийдатут Таҳовия шарҳининг талхийси» китобидан

Ушбу китоб Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмитанинг 2022 йил 5 октябрдаги 03-07/7619-рақамли холосаси асосида чоп этилган.